

De bedreigde universiteit

Onlangs, bij de opening van het academische jaar 1983 – 1984, hebben de rectores magnifici van de dertien Nederlandse universiteiten en hogescholen een gezamenlijke verklaring doen uitgaan om hun bezorgdheid tot uitdrukking te brengen over bepaalde aspecten van het overheidsbeleid met betrekking tot het wetenschappelijke onderwijs. Niet het feit dat de universiteiten en hogescholen relatief zwaar getroffen worden door de bezuinigingen vormt de aanleiding tot de verklaring, maar de neiging van de overheid om zich steeds diepgaander met de inrichting van het onderwijs en het onderzoek te bemoeien. „Steeds meer wordt buiten de instellingen bepaald hoe de middelen moeten worden besteed, hoe het onderwijs moet worden ingericht en welk onderzoek moet worden verricht. (...) Deze gang van zaken staat op gespannen voet met de verantwoordelijkheden die het wetenschappelijk onderwijs voor zich mag opeisen. (...) Zij leidt tot bureaucratie en is fnuikend voor de inventiviteit van besturen, docenten en onderzoekers. (...) Herziening van die (rol)opvatting (van de overheid) lijkt geboden, wil het wetenschappelijk onderwijs in staat blijven om op basis van zijn eigen, door geen andere instantie te evenaren potentieel bij te dragen tot de instandhouding van een stelsel van wetenschappelijk onderwijs en onderzoek, dat de creativiteit bezit om te beantwoorden aan de rijkgeschakeerde behoeften van onze samenleving”.

Wie de laatste jaren het universitaire bedrijf enigszins van dichtbij heeft kunnen volgen, weet dat de rectores niet overdrijven. Steeds meer is de traditionele autonomie van de universiteiten over zaken die de inrichting van het onderwijs en het onderzoek betreffen, aan banden gelegd om plaats te maken voor gedetailleerde regelgeving vanuit Den Haag. De invoering van de twee-fasenstructuur, het nieuwe stelsel voor de financiering van het wetenschappelijke onderzoek, de invoering van een nieuw rangenstelsel voor het wetenschappelijke personeel en het beleid ten aanzien van de taakverdeling en concentratie zijn evenzevele stappen op weg naar een beknotting van de zelfstandigheid van universiteiten. De maatschappelijke context waarbinnen deze veranderingen hebben plaatsgevonden, is die van de bureaucratische perfectionering van de verzorgingsstaat die in de jaren zeventig op zoveel beleidsterreinen van invloed is geweest. Het grote maatschappelijke belang van onderwijs en onderzoek werd als voldoende grond beschouwd om een vergaande overheidsbemoeienis met het beleid van universiteiten en hogescholen te rechtvaardigen en een stortvloed van regels en voorschriften over de universitaire wereld te doen neerdalen. De noodzaak van bezuinigingen, zeker bij het veel geld opslokkende wetenschappelijke onderwijs, heeft nog een extra impuls aan de regulering gegeven. Zo kon de Rotterdamse rector magnificus, prof. dr. J. Sperna Weiland, onlangs tot de conclusie komen dat de colleges van bestuur van de universiteiten en hogescholen de boodschappers zijn geworden van de beslissingen die in Den Haag worden genomen en de universiteits- en faculteitsraden de uitvoerders van wat hun door die boodschappers wordt bericht 1).

Het ironische van de hele gang van zaken is dat de huidige bureaucrativering van de universiteiten niet alleen van buiten af is gekomen, maar voor een deel ook van binnen uit, als uitvloeisel van de zo gewenste democratisering in het begin van de jaren zeventig 2). Om de democratisering in goede banen te leiden en voor alle geledingen in de universiteit voldoende inspraakmogelijkheden te garanderen, werd met de Wet Universitaire Bestuurs Hervorming (WUB) een loodzware bestuursstructuur gecreëerd. Het gevolg was echter dat het vervullen van bestuurlijke functies een onevenredig deel van de tijd ging vergen die beschikbaar was voor onderwijs en onderzoek. Niet anders dan met tegenzin hebben velen die aan de universiteit verbonden waren bestuurlijke functies vervuld waarvoor zij niet waren aangenomen en waarvoor zij ook geen bijzondere bekwaamheden bezaten. Men herinnert zich de talrijke bestuurlijke conflicten die de universiteiten in de jaren zeventig teisterden en die haar het imago van onbestuurbaarheid hebben gegeven. Dit heeft de universiteiten zonder twijfel veel politieke en maatschappelijke

„goodwill” gekost, terwijl het klaarblijkelijke onvermogen van de universiteiten om zelf orde op zaken te stellen een extra argument vormde om haar onder strakkere controle door de overheid te brengen.

Hoe het ook zij, de bureaucratische inkapseling van de universiteiten heeft een aantal bedenkelijke kanten, waarvan niet de minste de *bedreiging van de academische vrijheid* is. Onafhankelijk onderzoek is daarvoor een onmisbaar ingrediënt. Wanneer de overheid vooraf het universitaire onderzoek gaat toetsen op wetenschappelijke en/of maatschappelijke relevantie begeeft zij zich op het hellende vlak. Niettemin is de overheid in het kader van de voorwaardelijke financiering van het wetenschappelijke onderzoek deze weg ingeslagen. Om voor financiering in aanmerking te komen dient het onderzoek te worden aangemeld en getoetst door externe beoordelende instanties. In zijn brochure *Beklemmend wetenschapsbeleid* wijst de Sociaal-Wetenschappelijke Raad van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) er op dat „iedere autoriteit, ook een democratisch gekozen overheid, de neiging heeft onderzoek te mijden waardoor politiek gewenst beleid wordt bedreigd, terwijl de bureaucratie even wantrouwend staat tegenover onderzoek dat de continuïteit in het beleid zou kunnen doorbreken” 3).

Dat de vrees dat *politieke overwegingen* in plaats van wetenschappelijke argumenten bij de beoordeling van wetenschappelijk werk een rol gaan spelen, niet geheel ongegrond is, blijkt uit de operatie taakverdeling en concentratie, zeg maar het ophieven van vakgroepen in het kader van de bezuinigingen. Hoewel zeker niet gezegd mag worden dat niet gepoogd is te komen tot een wetenschappelijke beoordeling van de kwaliteit van de betrokken vakgroepen, hebben ook andere criteria, die met de wetenschappelijke kwaliteit niets van doen hebben, een rol gespeeld. Zo moest er een zekere regionale evenwichtigheid worden bereikt en bleef het duister waarom tandheelkunde op gereformeerde grondslag kwalitatief hoger scoorde dan profane tandheelkunde. En was het uitsluitend op kwalitatieve gronden dat de universitaire nieuwkomer Maastricht zo sterk werd ontzien?

Een derde aspect van de toenemende bureaucrativering van de universiteiten is de *ondoorzichtigheid* van de verschillende door elkaar lopende operaties en de *kosten* die daarmee gemoeid zijn. Bijna niemand die er geen dagtaak van maakt overziet in de stroom circulaire, mededelingen, berichten en geruchten, nog wat belangrijk is en wat niet, wat nieuw is en wat al weer achterhaald. Het is van groter belang geworden om in allerlei commissies vertegenwoordigd te zijn en daar het eigen belang te behartigen dan om onderwijs- en onderzoekstaken te vervullen. Contacten en kanalen kunnen van beslissende invloed zijn voor de continuïteit van het werk aan de universiteit. Binnen en tussen faculteiten en universiteiten zijn coalities gesloten en kampen gevormd. De directe en indirecte kosten van de universitaire hervormingen zijn buitengewoon hoog. Volgens een becijfering van de Sociaal-Wetenschappelijke Raad van de KNAW bestaat de besluitvormingsketen voor de goedkeuring van het universitaire onderzoek in het kader van de voorwaardelijke financiering uit 11 schakels en vloeit in 1983 40% van het onderzoeksgeld weg aan bureaucratiekosten 3). Met de kosten van het produktiviteitsverlies ten gevolge van de lange besluitvormingsprocedures is dan nog geen rekening gehouden.

1) J. Sperna Weiland, *De toekomst van de universiteit*, rede bij de opening van het academie-jaar 1983-1984, Erasmus Universiteit Rotterdam, 5 september 1983.

2) Zie ook Jan Breman, *De aanval op de universiteiten*, *Intermediair*, 25 maart 1983.

3) Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Sociaal-Wetenschappelijke Raad, *Beklemmend wetenschapsbeleid*, B.V. Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij, Amsterdam, 1983.

(vervolg op blz. 817)